

УДК: 378 (447):33

С.Г. Натрошвілі

АКТИВІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Показано значення інноваційної діяльності установ вищої освіти. Вказано на причини гальмування інноваційної активності у сфері вищої освіти. Сформульовані заходи щодо організації державної підтримки інноваційної діяльності установ вищої освіти.

The value of innovative activity of higher education establishments is explored. It is indicated on reasons of innovative activity braking in the field of higher education. The measures on the organization of state support as for innovative activity in establishments of higher education are formulated.

Ключові слова: інноваційна діяльність, державна політика, установи вищої освіти, якість освітніх послуг.

Про переважно екстенсивний характер інноваційних процесів у сфері вищої освіти свідчить те, що в освітньому процесі використовуються здебільшого науково-технічні надбання та обладнання, що освоєні у попередні роки. Такий тип інноваційного розвитку має досить вузькі межі і не дає можливості підтримувати конкурентоздатність освітніх установ протягом тривалого часу.

Відсутність єдиної стратегії формування та реалізації державної інноваційної політики призводить до гальмування інноваційного потенціалу вищих навчальних закладів.

Актуальним завданням сьогодення є розробка та впровадження у практику державного управління реалістичних механізмів підтримки високоефективної інноваційної діяльності вищих навчальних закладів.

Про необхідність переорієнтації вищих навчальних закладів на інноваційну модель розвитку у наукових працях йдеться багато. Наголошується на необхідності поєднання ринкових і державних важелів стимулювання розвитку вищої освіти, запровадження механізмів довгострокового кредитування, використання інноваційного потенціалу, механізмів податкового стимулювання тощо [1-7]. Напрацьована правова база у складі законів України «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», «Про інноваційну діяльність», «Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій». Проте вплив інновацій на економічний розвиток країни та розвиток вищої освіти майже не відчувається [8].

Отже, мають бути розроблені конкретні рекомендації з питань організації державної підтримки інноваційної діяльності вищих навчальних закладів.

Мета роботи — викласти результати досліджень щодо активізації інноваційної діяльності вищих навчальних закладів.

Кінцевою метою державної інноваційної політики є поліпшення якості життя широких верств населення, забезпечення єдиних соціальних стандартів на всій території України. При цьому якість життя є результатом дії цілої низки об'єктивних та

суб'єктивних чинників, які мають як загальнонаціональний, так і регіональний характер. Рівень якості життя людини вимірюється кількістю та якістю благ, які вона може придбати за свої доходи. Йдеться, передусім, про найнеобхідніші соціальні блага, які внесено до так званого мінімального споживчого кошика.

Основою стратегії підтримки інноваційного розвитку вищої освіти економіки має бути прискорений розвиток сучасних освітніх технологій, а також галузей і територіальних кластерів (територіально-виробничих комплексів, технопарків і технополісів), де такі технології розвиваються.

Одним із таких стратегічних напрямів є прискорений розвиток інформаційних технологій. Сфера вищої освіти України має значний потенціал щодо розробки та продажу програмного забезпечення і може діяти за прикладом Ірландії, яка залучила мільярдні інвестиції комп'ютерних компаній США під свої розробки. Для подібного прориву потрібне об'єднання зусиль держави, установ вищої освіти і комп'ютерних компаній України. Слід розглянути можливості власного шляху розвитку програмного забезпечення, щоб позбавитися залежності від монополістів на цьому ринку і скласти їм конкуренцію [3].

Іншим стратегічним напрямом є проведення установами вищої освіти досліджень із проектування наукоємних споживчих товарів. Перспективу тут має продукція машинобудування: виробництво побутової техніки, автобусів, автомобілебудування, сільськогосподарське машинобудування, окремі виробництва електронної техніки та засобів зв'язку. Опорними високотехнологічними галузями є авіабудування (Україна входить у п'ятірку країн із новими технологіями в цій галузі) та суднобудування (Україна будує різні види суден, зокрема танкери, попит на які, з боку європейських перевізників, зростає). У хімічній та нафтохімічній промисловості існують перспективи нарощування виробництва конкурентоспроможних за ціною і якістю мінеральних добрив та хімічних засобів захисту рослин, високоефективних коагулянтів і флокулянтів для очищення природних і стічних вод, синтетичного корду, полімерів та виробів із них, магнітних стрічок та рентгенівської плівки на лавсановій основі, товарів побутової хімії, автомобільних шин і гумотехнічних виробів, зокрема важкозаймистих конвеєрних стрічок [4].

У «Загальнодержавній комплексній програмі розвитку високих наукоємних технологій», затвердженій Законом України від 9 квітня 2004 року, було поставлено завдання зміни структури промисловості за технологічними укладами. Передбачено збільшення до 2013 року обсягів виробництв п'ятого технологічного укладу до 12 %, а виробництв шостого укладу — до 3 % та збільшення частки високотехнологічної продукції в експорті до 20 %. У будь-якому випадку вказані інноваційні трансформації мали здійснюватися на основі залучення можливостей сектору вищої освіти («вузівська наука»), який є провідним за основними показниками науково-технічного та інтелектуального потенціалу.

Інвестиції у сфері вищої освіти мають спрямовуватися на розвиток інформаційно-комунікаційних технологій навчання студентів та слухачів. Впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують подальше удосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві є нагально необхідним [5].

Можемо визначити такі напрями інвестування, що спрямовані на подальший розвиток інформаційно-комунікаційних технологій у сфері вищої освіти:

- забезпечення поступової інформатизації системи вищої освіти, спрямованої на задоволення освітніх інформаційних і комунікаційних потреб студентів та інших учасників навчально-виховного процесу;

- розвиток дистанційного навчання із застосуванням у навчальному процесі та бібліотечній справі інформаційно-комунікаційних технологій разом із традиційними засобами;

- розроблення індивідуальних модульних навчальних програм різних рівнів складності залежно від конкретних потреб, а також випуску електронних підручників;

- створення індустрії сучасних засобів навчання, що відповідають світовому науково-технічному рівню і є важливою передумовою реалізації ефективних стратегій досягнення цілей освіти.

При розробці програм активізації інвестиційного забезпечення розвитку сфери вищої освіти необхідно враховувати виклики сучасного періоду, а також особливості переходу економіки України на постіндустріальну модель. Зокрема, при формуванні моделі інвестиційного забезпечення розвитку сфери вищої освіти слід враховувати її адаптованість до динамічних змін кон'юнктури попиту та пропозиції (передусім на ринку праці), а також забезпечення підготовки робочої сили належної якості та в достатній кількості.

По-іншому подальший розвиток системи вищої освіти вимагає значних інвестицій, які мають акумулюватися за рахунок усіх можливих джерел і освоюватися з урахуванням конкретної специфіки проекту. Необхідно орієнтуватися, перш за все, на зміцнення навчально-матеріальної бази, здійснити повну комп'ютеризацію навчальних закладів, впровадити сучасні інформаційні технології, забезпечити ефективну підготовку та підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників, запровадити нові економічні та управлінські механізми розвитку освіти. Усі ці проблеми потребують першочергового розв'язання.

Треба також усвідомлювати, що інноваційний розвиток вищої освіти передбачає не лише зростання обсягу наданих послуг, а, насамперед, зміцнення конкурентоздатності цих послуг за рахунок використання нових знань і реалізації всіх можливостей інноваційного потенціалу країни. З одного боку, освоєння українським бізнесом нових знань в економіко-організаційній сфері, розбудова нових ефективних ринкових взаємовідносин, а також активізація інвестиційних процесів відіграли прогресивну роль як чинники економічного зростання. З іншого боку, на цьому етапі визначальними залишилися екстенсивні фактори економічного розвитку, зокрема, зростання внутрішнього і зовнішнього попиту на українську продукцію, враховуючи і так звану «продукцію народного споживання». Так, скажімо, значне прискорення темпів зростання експорту, що мало місце в 2003 році, і стало тоді практично визначальним чинником економічного розвитку держави, на жаль, було пов'язане не з підвищенням конкурентоспроможності чи технологічного рівня вітчизняних товарів, а обумовлене, насамперед, поліпшенням зовнішньоекономічної кон'юнктури та ревальвацією євро щодо долара США [6]. Ця обставина сприяла збільшенню цінової конкурентоспроможності невибагливої української продукції на світовому ринку. Частка України у світовому обсязі

торгівлі високотехнологічною, наукоємною продукцією поки що залишається дуже незначною.

Завданням вищої освіти є забезпечення підготовки працівників, які вміють працювати творчо, креативно, ініціативно, з використанням сучасних технологій.

Взагалі сфера послуг, враховуючи і сектор освітніх послуг, в Україні є недостатньо розвинутою. Незважаючи на деяке зростання частки сфери послуг у ВВП (з 17 % у 2001 р. до майже 26 % у 2009 р.), вона ще не відповідає рівню розвинутих економік, у яких цей показник становить приблизно 70 %. Вищі навчальні заклади можуть активізувати свою діяльність пропонуючи ринку якісні послуги з проведення конференцій, виконання прикладних досліджень, комплексної підготовки та перепідготовки фахівців з урахуванням запитів конкретного роботодавця, організації інформаційно-аналітичного та науково-прикладного забезпечення бізнесових процесів. Важливим є створення так званих «корпоративних університетів» [7].

Слід розуміти, що інновації, вкладені у розвиток сфери вищої освіти, спрямовуються на здійснення різних проектів, що забезпечують різні напрями функціонування вищих навчальних закладів, а також об'єктів відповідної інфраструктури. Особливістю інноваційної діяльності у сфері вищої освіти є необхідність закупівлі наукового та навчального обладнання, модернізації науково-педагогічної бази, здійснення витрат на підготовку та підвищення кваліфікації кадрів і т. ін., тобто здійснення інвестицій, які можуть дати економічну віддачу (окупитися) через строки, що значно перевищують середній термін в економіці, або навіть зовсім не окупитися. Як наслідок, інвестиції у сфері вищої освіти апіорі не можуть бути конкурентоспроможними (звичайно, якщо йдеться про створення класичних технологій вищої освіти, а не псевдо-освіти). Вирішити цю проблему може лише держава в рамках реалізації державної соціально-економічної політики шляхом надання пільг і преференцій для інвесторів, які реалізують освітні проекти. Наголошуємо, що пільги має отримувати не заклад, який реалізує інвестиції, а саме інвестор — тобто суб'єкт економічних відносин, який надав інвестиційний ресурс (це може бути вищий навчальний заклад, громадська організація студентів, корпоративна структура, промислове підприємство, іноземний інвестор, орган місцевого самоврядування тощо). Лише в такому разі проблему «непривабливості» освітніх інновацій, з точки зору вільного ринку, може бути вирішено (оскільки завдяки пільгам «компенсуються» певні «недоліки» таких інновацій).

Вцілому, загальна модель організації інноваційного процесу у сфері вищої освіти має бути побудована з урахуванням пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку вищої освіти. Серед таких напрямів державної підтримки виділимо наступні:

- постійне підвищення якості вищої освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу;
- забезпечення економічних і соціальних гарантій для професійної самореалізації педагогічних, науково-педагогічних працівників, підвищення їх соціального статусу;
- органічне поєднання освіти і науки;
- запровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій;
- створення індустрії сучасних засобів навчання і виховання, повне забезпечення ними вищих навчальних закладів;
- переорієнтація функціонування ринку освітніх послуг на основі належного науково-методичного забезпечення;

— інтеграція вітчизняної вищої освіти до європейського та світового освітніх просторів.

Отже, нова модель організації та державної підтримки інноваційної діяльності у сфері вищої освіти має передбачати:

- визначення державного фінансування та інвестування вищої освіти як пріоритетного напрямку видатків бюджету;
- формування багатоканальної системи інвестиційного забезпечення вищої освіти;
- повноцінне фінансування державою здобуття вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах у обсязі визначеному державними стандартами;
- стимулювання інвестицій юридичних і фізичних осіб у розвиток вищої освіти;
- визначення пріоритетних напрямів інвестування вищої освіти і концентрація фінансових ресурсів для їх реалізації;
- забезпечення ефективного використання коштів на функціонування та розвиток вищої освіти.

Підтримка інноваційного процесу у сфері вищої освіти має ґрунтуватися на реалізації прогресивних управлінських технологій, в тому числі механізмів державно-приватного партнерства, апробованих у розвинутих країнах.

У подальшому мають бути розроблені методика програмно-цільового планування інноваційних проектів у сфері вищої освіти з урахуванням пріоритетних завдань державної соціально-економічної політики.

1. Україна у вимірі економіки знань / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця. — К.: Основа, 2006. — 592 с.; 2. *Боголіб Т.М.* Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період. — К., 2006. — 324 с.; 3. *Иновационная политика высшего учебного заведения* / под ред. д.э.н. Р.Н. Федосовой. — М.: Экономика, 2006. — 178 с.; 4. *Економіка вищої освіти України: тенденції та механізм розвитку* / за ред. акад. НАПНУ В.П. Андрущенко. — К.: Педагогічна преса, 2006. — 208 с.; 5. *Трайнев В.А.* Повышение качества высшего образования и Болонский процесс / В.А. Трайнев, С.С. Мкртчян, А.Я. Савельев. — М.: Дашков и К., 2010. — 392 с.; 6. *Коровський А.В.* Еволюція людського фактора економіки та проблеми його формування: монографія / А.В. Коровський. — К.: КНЕУ, 2004. — 184 с.; 7. *Економічні аспекти проблем розвитку вищої освіти в Україні [монографія]* / за ред. чл.-кор. НАПНУ І.М. Грищенко. — Хмельницький: ХНУ, 2010. — 478 с.; 8. *Захарін С.В.* Інвестиційне забезпечення інноваційно-технологічного розвитку економіки: монографія / С.В. Захарін. — К.: КНУТД, 2011. — 344 с.